

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

TARAS SHEVCHENKO NATIONAL UNIVERSITY OF KYIV

TEXT & IMAGE

ESSENTIAL PROBLEMS IN ART HISTORY

2021 1 (11)

ТЕКСТ І ОБРАЗ:

актуальні проблеми
історії мистецтва

txim.history.knu.ua

ISSN: 2519-4801

TEXT AND IMAGE: ESSENTIAL PROBLEMS IN ART HISTORY

scientific electronic journal

2021, volume 1 (11)

Founder: Taras Shevchenko National University of Kyiv

Year of foundation: 2016

Field of study: History

Language of publishing: Ukrainian, English, German, Polish, Russian, French.

Frequency: twice a year

Editorial board:

Gennadii Kazakevych, Dr. of Sc., Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine) – editor-in-chief

Petro Kotliarov, Dr. of Sc., Associate professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine) – deputy editor-in-chief

Oleksandr Okhrimenko, PhD, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine) – managing editor

Iryna Adamska, PhD, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine) – executive editor

Stefaniia Demchuk, PhD, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine) – executive editor

Anna Kaluher, MA, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine) - editor of Art Criticism section

Natalia Burdo, PhD, Institute of Archaeology, National Academy of Sciences in Ukraine (Ukraine)

Volodymyr Dyatlov, Dr. of Sc., Professor, Taras Shevchenko National Pedagogical University of Chernihiv (Ukraine)

Maxim Fomin, PhD, Senior lecturer, University of Ulster (United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland)

Nathalie-Cécile Ginoux, PhD, Maître de conférences en art et archéologie des mondes celtes, Université Paris-Sorbonne (Paris IV) (France)

Rostyslav Konta, Dr. of Sc., Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine)

Oleg Mashevskiy, Dr. of Sc., Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine)

Pedro Reyes Moya-Maleno, PhD, Universidad Complutense de Madrid (Spain)

Antoni Moysey, Dr. of Sc., Professor, Bukovinian State Medical University (Ukraine)

Aneta Pawłowska, Dr. Hab., Professor, Instytut Historii Sztuki Uniwersytetu Łódzkiego (Polska)

Andrii Puchkov, Dr. of Sc. Professor, Modern Arts Research Institute (Ukraine)

Matthew Rampley, PhD, independent scientist-researcher, Faculty of Arts, Masaryk University (Czech Republic)

Sergei Ryzhov, PhD, Associate professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine)

Ihor Sribnyak, Dr. of Sc., Professor, Borys Grinchenko Kyiv University (Ukraine)

Arno Strohmeyer, PhD, Professor, University of Salzburg (Austria)

Oleksandr Symonenko, Dr. of Sc., Senior Researcher, Institute of Archaeology, National Academy of Sciences in Ukraine (Ukraine)

Mykhailo Videiko, Dr. of Sc., Senior Researcher, Borys Grinchenko Kyiv University (Ukraine)

Daqing Yang, PhD, Associate Professor, The George Washington University (U.S.A.)

Editorial board address: 01601, Ukraine, Kyiv, Str. Volodymyrska, 60, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Faculty of History, Art History department; tel. +380442393407; e-mail: arthistory@univ.net.ua

The journal is published by the authority of the Academic Senate of the Taras Shevchenko National University. Decision №17. June, 29, 2016.

The journal is included in the Ukrainian list of specialized scientific publications (Ministry of Education and Science of Ukraine, decision №374. March, 13, 2017)

ISSN 2519-4801

Image on the cover: Mary Cassat. "Mother and Child" ("The Oval Mirror"), 1898). Metropolitan Museum of Art. Source: <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Cassat1.jpg>.

DOI: <http://dx.doi.org/10.17721/2519-4801.2021.1>

ЗМІСТ CONTENTS

ANCIENT, MEDIEVAL AND EARLY MODERN ART

- Русяєва М.** Терракотові бюсти богині з коримбами з Ольвії Понтійської елліністичного часу
Rusiaieva M. Terracotta goddess busts with corymbos from Olbia Pontica of the Hellenistic period.....5
- Кіорсак В.** Пограничні образи Русі у сагах про давні часи: інтертекстуальні мотиви як ознака історичної пам'яті
Kiorsak V. Border images of Rus in Fornaldarsagas: intertextuality as an indication of collective memory.....29
- Кравченко Н.** Мисливська геральдика на Волині та Київщині у XVI – першій половині XVII століття
Kravchenko N. Hunting Heraldry of the Volyn and Kyiv Regions in the 16th – early 17th centuries.....45

MODERN AND CONTEMPORARY ART

- Кізима Ю.** The sacred aspect of the image of the child in the early 20th-century Polish and Western Ukrainian painting: socio-historical context and local specifics
Кізима Ю. Сакральний аспект образу дитини у польському та західноукраїнському живописі початку 20-го століття: соціально-історичний контекст та регіональна специфіка.....64

ART CRITICISM

- Левченко І., Котляр О.** «Слід переписати всю історію живопису». Шість текстів нової історії мистецтв Щодо книги Daniel Arasse “Take a Closer Look”
Levchenko I., Kotliar O. ‘The Whole History of Painting Should be Rewritten’. Six Texts of the New Art History. On the book “Take a Closer Look” by Daniel Arasse.....83

ПОГРАНИЧНІ ОБРАЗИ РУСІ У САГАХ ПРО ДАВНІ ЧАСИ:
ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІ МОТИВИ ЯК ОЗНАКА ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ

Владислав Кіорсак

*Border images of Rus in Fornaldarsagas:
intertextuality as an indication of collective memory*

Vladyslav Kiorsak

Fornaldarsagas or legendary sagas is an exemplary source to research the environment of Icelandic authors in the late Medieval time. They combine aspects of fiction writing, historical narrative, and folklore. The plots of these works had functioned in the memory a long time before reaching the pages of books. As a result of this, the meaning of these texts was constantly adapting to new conditions, leaving just some elements of the historic core. These aspects make Fornaldarsagas a valuable source for studying the collective memory and worldview of that time.

In the current article, it was attempted to research the perception of Rus and Eastern Europe in the legendary sagas. We tried to reconstruct general conceptions and intellectual tendencies through the prism of the frontier images of these lands. As a result of involving Iceland in the sphere of influence of European culture, local scientists began to use ancient and European sources in constructing their historical narratives. When translating European treatises into their language, the Icelanders not only copied them but substantially supplemented them. Unlike European authors, who had too little empirical information, Icelanders inherited elements of memory from the Migration Period, Viking Age, and Rus-Scandinavian relations of X-XI centuries. Due to this combination of traditions, Eastern Europe received new images which absorbed the symbols of different times and cultures.

An eloquent example of such symbiosis is the concept of Svíþjóð hin mikla. This term was supposed to be a translation of the ancient concept of Scythia but acquired a new meaning and turned the place into a «home of the Scandinavian gods». The idea of an Svíþjóð hin mikla became a mixture of ancient concepts and European interest in the East. At the same time, it was associated with Germanic episodes, that influenced the formation of the myth about the eastern origin of the Scandinavian gods. These ideas formed the literary canon, and the authors adhered to it when writing their works. These aspects of Icelandic writing help us better understand the intellectual environment and rethink the historicity of legendary sagas.

Keywords: *Fornaldarsagas, Scythia, Collective memory, Svitjod the Great, Tattarariki*

Дослідження колективних уявлень про минуле є хорошим способом зрозуміти світогляд та спосіб мислення спільноти. Адже під час конструювання образів минулого люди часто використовують категорії теперішнього. Колективна пам'ять є способом самоідентифікації суспільства, тому що вона завжди прилаштовує історичне до сучасного. Через міфи про давнину ми можемо зрозуміти ідеали та цінності, заглибитися у інтелектуальну культуру та навіть реконструювати політичну ситуацію того часу.

Легендарні саги, чи як їх ще називають саги про давні часи, є цінним джерелом для дослідження сприймання минулого. Особливості цього жанру закладені уже в самій назві. Такі твори мали на меті передати події, що відбувалися століттями раніше. Зазвичай це були відомі історії, що описували пригоди славетних вікінгів чи інших стародавніх героїв. Цей жанр дослідники вважають достатньо пізнім, більшість його творів датують другою половиною XIII–XIV ст. Такі тексти рясніють фантастичними історіями, які скоріше нагадують європейські романи. Щоправда, головними героями тут є не лицарі, а славетні вікінги. Втім, сюжети із порятунком принцес, а також дракони, чаклуни, велетні та інші казкові істоти та країни є невід’ємною частиною саг про давні часи.

Використання фантастичних елементів є наслідком способу мислення того часу. Захоплення минулим часто призводило до його сакралізації. Це є однією із причин, чому саги про давні часи переповнені елементами надприродного. Для середньовічних ісландців минуле було часом героїв та богів де паранормальні явища були звичною справою (Jakobsson 2013, p.203–204). Як наслідок, це обумовлювало появу велетнів, гномів та інших фантастичних істот. Маргарет Ключі Росс припустила, що такі епізоди використовували коли відчували брак інформації, або не могли її пояснити (Clunies Ross 2009, p. 321).

Незважаючи на засилля чарів та фантастики, сюжети легендарних саг зверталися до історичного минулого і претендували на правдивість у своїх розповідях. Автори цих творів не вважали себе авторами у повноцінному розумінні цього слова, адже вони лише інтерпретували уже відому історію (Guðmundsdóttir 2012, p. 76–77). Для того, щоб надати своїм словам істинності, творці саг цитували поезію скальдів, покликалися на інші твори, або навіть називали на ім’я людей, від яких чули ті чи інші історії. Окремі дослідники припускають, що епічні оповіді про стародавніх героїв, які стали ядром легендарних саг, є одними із найбільш ранніх зразків скандинавської літератури. Вони були створені задовго до запису перших саг у формі латиномовних *Origo Gentis* (Jensson 2004, p. 168, Jensson 2009, p.89–90, Lassen 2012, p. 53–55).

Творець легендарної саги був одночасно етнографом та істориком, а також письменником. Він збирав різні історії та оповіді і намагався упорядкувати їх, не втрачаючи достовірності. Інтелектуальна культура Ісландії творила літературний канон того часу. Оскільки сага не вважалася оригінальним твором та претендувала на правдивість, вона мала відповідати очікуванням читачів. Тому кінцевий автор завжди намагався наблизити її до неписаних норм (Tulinus 2000, p.528–529, Jakobsson 2014, p. 103–104). З одного боку це сприяло збереженню фрагментів минулого, з іншого, ці фрагменти кардинально переосмислювалися під впливом культурних чинників.

Згадки Русі та її околиць у цих текстах є непропорційно частими у порівнянні із текстами інших жанрів. Майже половина легендарних саг стосується Русі чи інших частин Східної Європи. Це доволі цікаво з огляду на територіальну віддаленість Ісландії та на політичні зміни у др. пол. XIII ст. Більше того, Русь набуває певних стереотипних рис, які мігрують із одного твору в інший. Упорядники цих творів зверталися до того, що очікували почути їхні слухачі. Вони запозичували інформацію з інших саг та географічних творів. В результаті, ці шаблони створили певний «ісландський» образ Русі, який поєднав елементи історії та літератури.

Дослідження інтертекстуальних шаблонів у розрізі історичної пам’яті є хорошим способом реконструювати спосіб мислення спільноти. У цій статті ми намагалися переосмислити сприйняття легендарних саг з точки зору інтелектуальної культури та політики пам’яті в Ісландії пізнього середньовіччя. Завдяки літературному канону та стиранню авторських рамок, ісландські саги формували певні культурні патерни, які стосувалися територій, народів та людей. Ці патерни є прямим відображенням колективної

пам'яті та уявлень. Їх дослідження допомагає структурувати наші знання про саги, а також зрозуміти яка їх частина є історичним ядром, а яка – елементом культури.

Ціллю цієї статті є дослідження одного із таких патернів, а саме, образ фронтиру Східної Європи. Русь у сагах про давні часи часто межує із країнами, які в уявленні тогочасних ісландців були міфічними. Іншими словами, Східна Європа часто зображувалася як територія, на межі реального та магічного світів. Ця земля постає частиною скандинавського простору. Її описи мало чим відрізняються від описів інших північних королівств. Правителі цієї держави часто мають скандинавські імена, а славетні вікінги неодноразово одружуються із місцевими принцесами. На противагу цьому образу, зображені сусідні терени, що рясніють згадками драконів, велетнів, чаклунів та інших фантастичних істот. Цей мотив дуалізму простежується у більшості саг, які присвячені східній тематиці. На його формування вплинуло багато міфів, різних за змістом та походженням. Детальніше дослідження цих міфів допоможе нам зрозуміти не лише джерела походження східноєвропейських образів у сагах, а й збагнути місце цих образів в колективній пам'яті ісландських вчених кіл того часу.

Зацікавлення історичною пам'яттю є важливою течією у розвитку сучасних соціальних наук. Її дослідження дозволяє поглянути на спільноту в контексті її світогляду. Адже своїм способом мислення ми завдячуємо не стільки самому минулому, скільки пам'яті про нього. Наші уявлення про колишні часи значною мірою формують наше сприйняття навколишнього світу, а також кристалізують цінності та впливають на поведінку (Zelizer 1995, p. 217–218). Французький історик П'єр Нора визначав колективну пам'ять як сукупність спогадів певної спільноти про пережитий або міфологізований досвід (Нора 2014, с. 188). Саме ці спогади є основним засобом формування ідентичностей та комунікації між різними поколіннями. Феномен такої комунікації притаманний усім спільнотам. Як стверджував Ян Ассман, жодне соціальне об'єднання не могло існувати без культури пам'яті у будь-якому її вигляді (Ассман 2004, с. 30). Пол Коннертон обґрунтовував, що образи минулого легітимізують сучасний соціальний лад. Відповідно, спільна пам'ять є запорукою єдності суспільства (Коннертон 2004, с. 40). Завдяки цьому явищу група людей завжди може актуалізувати себе у минулому і саме минуле, за словами Я. Ассмана, існує лише тому, що до нього звертаються (Ассман 2004, с. 31).

Пам'ять побутує у комунікації, відповідно, якщо якісь її фрагменти перестають бути актуальними, вони легко забуваються. Як зазначав Моріс Альбвакс, для того щоб подія чи факт зберегли своє існування, вони мають набути сенсу (Хальбвакс 2007, с. 342–343). Тому характерною рисою стійких історій є їхній символізм та дидактичні елементи. Британський психолог Фредерік Бартлетт, під час проведення дослідження пам'яті, дійшов висновку про те, що зі всіх частин оповіді люди найкраще запам'ятовують саме сенс та мораль (Bartlett 1932, p. 310–315). При цьому, історії, для того щоб бути пам'ятними, мали вражати слухача, а також резонувати із його особистісним досвідом. Ще одним важливим аспектом, який робив історію пам'ятною були мнемонічні прийоми, які логічно зв'язували між собою сюжет. У випадку зі середньовічною писемністю найкращим прикладом такого прийому є генеалогічні переліки. Саме перелічення правителів було зв'язковими елементами навколо яких будувалася історія.

Пам'ять спільноти має здатність замінювати особисті спогади людини. Аляйда Ассман у своєму дослідженні показує, що індивідуальні та колективні уявлення про минуле взаємно доповнюють один одного. На думку дослідниці, індивідуальна пам'ять є медіумом для побудови соціальної ідентичності. В той же час, наші персональні спогади є не зовсім персональними, адже формуються під впливом соціуму та постійно зазнають змін (Ассман, А. 2014, с. 23).

З давніх часів історична пам'ять стала знаряддям творення політичних ідеологій. Часто у боротьбі за владу чільне місце посідало протистояння різних версій історичної пам'яті. А. Ассман розглядає політичну пам'ять, як одну із форм колективної пам'яті. Вона будується на повторенні визначальних для певного народу подій. Це можуть бути як епізоди славетних перемог, які переростають у міфи, так і травматичний досвід (Assmann 2006, p. 215–216). При цьому, життєздатність таких міфів визначається їх актуальністю. Дослідниця зауважила парадокс, суть якого полягає у тому, що з часом окремі події не лише не забуваються, а навпаки, загострюються у пам'яті та стають ближчими (Ассман, А. 2014, с. 23).

Ці тенденції торкнулися і переосмислення ісландської літератури. Одним із ключових дослідників цього напрямку є Торфі Тулініус. У своїх працях він розглядає соціальну функцію саги та те, як вона зберігала пам'ять. Згідно Т. Тулініуса література в Ісландії виконувала роль соціальної мережі, адже вона була важливим способом передачі інформації. Дослідник вивчав саги з точки зору тогочасної когнітивних схем та показав, як текст та система уявлень доповнювали одне одного (Tulinius 2009, p. 193–200, Tulinius 2002, p.260–261). У дослідженнях Перніл Германн ісландська література має характеристику сховища пам'яті. Авторка продовжує дослідження когнітивних схем та інтертекстуальних елементів тогочасних творів. Для неї сага є посередником між літературою та культурною пам'яттю (Hermann 2009, Hermann 2013, Hermann 2017).

Спеціальним дослідженням легендарних саг в розрізі колективної пам'яті займалася Елізабет Роу. Її статті присвячені вивченню міфу про легендарну імперію вікінгів у сагах про Раґнара Лодброка. Аналізуючи ці тексти, історикиня показала, як міфи про минуле формували ідентичність та корелювалися із політичною ситуацією у пізньосередньовічній Ісландії (Ashman Rowe 2009). Колективні образи Східної Європи у відображенні ісландських саг ставали предметом дослідження Сверіра Якобсона (Jakobsson, 2006), Олексія Єременка (Eremenko 2006), Олени Мельникової (Мельникова 2003, Мельникова 2006, Мельникова 2012), Тетяни Джаксон (Джаксон 2013), Галини Глазиріної (Глазырина 2002, с. 194–197) та Геннадія Казакевича (Казакевич 2018, с. 46–49). Їхні дослідження торкалися різних аспектів саг та сформували теоретичну основу нашої роботи.

Велика Холодна Швеція. Адаптація античного міфу у середньовічній ісландській літературі

Розгляд концепції Великої Швеції варто розпочати із твору «Коло Земне»¹⁸, який був написаний класиком середньовічної ісландської літератури Снорі Стурлуссоном. Згідно нього, світ поділявся на три частини. Центром цього світу було Чорне море. На схід від нього знаходилася Азія, на захід – Європа, а на північ – Велика або Холодна Швеція. Автор вважав за важливе наголосити, що остання була магічним простором, який населяли фантастичні істоти та звірі, а ще, тут знаходилося багато країн та народів.

Згодом автор робить невелике уточнення. Межа Європи та Азії проходила по річці Танаїс, яка текла на території Холодної Швеції (*Snorri Sturluson Heimskringla volume 1. The beginnings to Óláfr Tryggvason* 2011, p. 6). Уважний читач може заплутатися у поясненнях автора. Адже спочатку Велика Швеція названа окремою частиною світу, а згодом територією, яка знаходиться на межі Європи та Азії. Проте такий підхід є характерним для вченої

¹⁸ Цей твір не входить до циклу саг про давні часи, однак його перша частина оповідає про походження династії Інґлінґів. Традиційно така розповідь розпочинається із сюжетів про походження богів, народів та подає історії славетних пращурів норвезьких королів. Окрім того, що «Сага про Інґлінґів» має дуже багато спільного із легендарними сагами, вона заклала концептуальні основи, які є надзвичайно важливими для розуміння подальшого розвитку ісландської писемності.

ісландської культури XII-XIII ст. Він характеризується поєднанням різних традицій, які природньо формували суперечливі образи.

Описуючи різні частини світу, автор надає великого значення опису Холодної Швеції. Адже за його словами, ця земля називалася Домівкою Богів (*Snorri Sturluson Heimskringla volume 1. The beginnings to Óláfr Tryggvason* 2011, p. 13). На узбережжі Чорного моря знаходилася батьківщина Ванів, однієї із двох груп скандинавських богів. На схід від Танаїсу проживали Аси – головні боги германського пантеону. Саме звідти верховний бог Одін мігрував на Скандинавський півострів (*Snorri Sturluson Heimskringla volume 1. The beginnings to Óláfr Tryggvason* 2011, p. 6–7).

Легенда про східне походження була притаманною багатьом народам пізнього середньовіччя. Ісландці також використовувала цей міф при конструюванні історичного нарративу. Незважаючи на свою географічну відокремленість, Ісландія була частиною європейського інтелектуального простору. Доволі поширеною практикою серед місцевого нобілітету було навчання у Франції, Англії та Німеччині. Там вони ознайомлювалися із європейськими та античними авторами, що не могло не вплинути на їх світогляд (Eriksen 2016, p. 13–14, Frank 1909, p. 150–151, Bandlien 2016, p. 168–169).

Наслідком цих культурних впливів було захоплення Сходом та його містифікація. Для Європейців Схід був чимось таємничим та водночас сакральним. Натхненні античними творами європейські автори описували фантастичних звірів та легендарні народи, що проживали на цих теренах. Саме на східному краї землі тогочасні автори розташовували Едемський сад. Землі навколо нього були переповнені золотом і дорогоцінним камінням, які охоронялися зміями та іншими істотами (Chekin 1991, p. 302–303).

Ісландські автори активно використовували цю інформацію при укладанні власних географічних трактатів. Так постав цілий пласт літератури, який наслідував твори Ісидора Севільського, Беди Преподобного, Гонорія Августодунського та інших письменників (Мельникова 1986, с. 10–11, Казакевич 2018, с. 48). Ісландські вчені часто дослівно переказували твори цих богословів. Однак зазначена інформація набувала локальної специфіки. Вона поєднувалася із емпіричними знаннями скандинавів та утворювала синкретичний міф сприйняття Східної Європи. Саме цей міф і сформував образ Східної Європи у скандинавських сагах.

Образ Великої Швеції у церковно-географічних творах чудово ілюструє дуалізм у сприйнятті ісландцями території Східної Європи. Деякі твори описували її як частину європейського простору. До прикладу, один із таких трактатів містить опис Великої Швеції зі згадками Русі, її найбільших міст та навіть земель, що оточували цю країну (Мельникова 1986, с. 65). У інших описах ойкумени Велика Швеція¹⁹ постає землею, населеною чудернацькими істотами та дивовижними народами. Так, твір, що отримав назву «Провід» згадує панотіїв, істот з величезними вухами, які накривали усе тіло. Окрім того, там проживали анкрофаги, химери, що харчувалися людськими тілами та пили їхню кров (Мельникова 1986, с. 146). Згідно твору «Народи велетні» Велика Швеція була населена білими велетами із золотими очима, а також войовничими жінками, що живуть без чоловіків (Мельникова 1986, с. 178). Дуже схожі характеристики зустрічаємо при описі Індії та навколишніх земель, які у свідомості тогочасних людей знаходилися на краю світу (Мельникова 1986, с. 63).

Причиною цих різночитань є природне спотворення інформації античних авторів. Автори ісландських географічних трактатів не завжди співвідносили запозичені топоніми із

¹⁹ В окремих географічних трактатах назва Велика Швеція замінена на Скіфія, або Сіфія, що точно копіювало контекст античних та середньовічних авторів.

локальними відповідниками. Однак дуалізм зустрічається не лише у творах такого типу. Подібними описами рясніють і саги. Образ Русі та Східної Європи загалом у сагах є надзвичайно різноплановим. Більше того, він може відрізнятися навіть в межах одного твору. Така подвійність образів зумовлена специфікою самого жанру. Сага наче мозаїка складалася із різноманітних частин, які автор намагався пов'язати сюжетною лінією. Такими частинами могли бути епічна поезія, фрагменти інших саг, географічні довідки, фольклорні елементи, генеалогічні переліки, легенди тощо.

Чи не найяскравіший опис Східної Європи містить «сага про Інґвара Мандрівника». Цей твір було присвячено реальній експедиції шведських вікінгів у Східну Європу яка відбулася десь на початку XI ст. (Larsson 1986, p. 107–108). Свідчення про неї збереглися на рунічних каменях. Дослідники налічують щонайменше 26 епіграфічних написів, які в тому, чи іншому вигляді згадують Інґварів похід (Мельникова 2001, с. 303–305). Така велика кількість згадок вказує на те, що зазначена мандрівка була справді непересічною подією для тогочасного суспільства. «Сага про Інґвара Мандрівника» була ісландським варіантом цієї історії. Вона зберегла лише окремі частинки пам'яті, які обростали локальними міфами, що були актуальними століттям пізніше.

За сюжетом твору Інґвар відправляється на Русь у пошуку слави та пригод. Там він потрапляє до двору князя Ярослава, який радо його приймає (Глазырина 2002, с.255). При дворі Ярослава Інґвар мешкає три роки, вивчає місцеві мови та мандрує місцями «Східних земель». Згодом герой намагається дізнатися звідки походить головна річка королівства однак ніхто не може відповісти на його питання. Тоді він збирає своїх людей та вирушає в далеке плавання, яке стає захопливою мандрівкою у невідомі краї (Глазырина 2002, с.256).

Центральним сюжетним атрибутом тут є річка, яка стає своєрідним символом цих земель. За словами автора, на Русі є три ріки і найбільшою є та, що тече посередині (Глазырина 2002, с. 255). Автор не вказав назву цієї річки чим викликав суперечки у представників різних наукових шкіл. Одні дослідники вважали, що герої мандрували Дніпром, інші заперечували цю тезу, наголошуючи на більшій вірогідності мандрівки Волгою (Shepard 1985, p. 223–226). Сама сага не дає відповіді на питання що ж це була за річка, адже автор описує її дуже символічно. Він згадує величезні пороги, піратів та інші моменти, які ставали універсальним знаряддям опису незвіданої місцевості.

Просуваючись все далі, команда Інґвара стикалася із різними фантастичними істотами. *«Плили вони багато днів, вздовж багатьох земель, поки не побачили істот іншого роду та виду; так вони зрозуміли, що власні землі та країни залишилися позаду»* (Глазырина 2002, с.256). Першим кого зустріли вікінги був дракон Якуль, який разом із тисячами змії охороняв золото. Від нападу дракона загинула значна частина команди (Глазырина 2002, с.256–257). Далі воїнство Інґвара прибуло до легендарного краю, де правила цариця Сількісів. Це була величезна країна із багатьма містами, зведеними із білого мармуру. Потім вікінги потрапили у легендарне місто Геліополь. Після цього, герої вбили велетня, знищили піратів та потрапляли у багато інших колотнеч з яких Інґвар рятувався завдяки відважності та непохитній вірі у Бога.

Автор саги використовував ці образи як маркери, які апелювали до вже наявних знань та формували в уяві просторові конструкції. Він зображав ці місця так, як цього очікувала його аудиторія. В результаті цього сформувався образ, що нагадував Велику Швецію. Це була таємнича земля, переповнена скарбами, які охороняли змії та фантастичні істоти. Тут проживали язичницькі народи, а деякі із них не були схожі на людей. Текстуальні атрибути «саги про Інґвара Мандрівника» нагадують описи земель на краю світу, де за словами середньовічних вчених був схований рай. Відповідно ідея трьох руських річок, що згадуються на початку мандрівки, може перегукватися із ідеєю трьох річок, що витікають із Едемського

саду. Беручи до уваги це твердження, окремі дослідники навіть припустили, що мандрівка Інгвара могла мати паломницьке значення (Глазырина 2002, с.194–195).

Русь у «сазі про Інгвара» стає пограничним пунктом на межі із зовсім іншим світом. Світом де мешкають «*істоти іншого роду та виду*». Це місце було класичним уособленням сходу, яким так марили люди того часу. Очевидно автор цього твору був ознайомленим із творами європейських вчених, а також із концептом про Східне походження германських богів, який розвинув Снорі Стурлуссон. Завдяки цьому він створив певний симбіоз германської та європейської традицій які вплинули на формування образу Східної Європи у пізніші часи.

Таттараріки та троянський міф в контексті історії Східної Європи

Прикладом поєднання європейської та скандинавської традицій стали пізніші легендарні саги. Одним із таких творів була «сага про Пішого Грольва». Як і у випадку із попереднім текстом, усі ключові події її сюжету відбуваються на території Східної Європи. Головний герой цієї саги Грольв є відомим персонажем у тогочасній нордичній традиції. Його пригоди у далеких землях стали основою сюжетної лінії зазначеного твору. Завдяки своїй неймовірній силі та хоробрості Грольв прославився численними військовими перемогами. У своїх подорожах славетний вікінг потрапив на Русь. Там він врятував принцесу та відвоював владу у шведських загарбників. Після цього Грольв був проголошений місцевим королем.

Окрім Русі, яку автор називає Гардаріки, або Гольмгардаріки у тексті згадуються ще пограничні землі – Таттараріки та Йотунгейм. Така інформація є унікальною для легендарних саг. Унікальність цих згадок полягає у тому, що легендарний Йотунгейм зазвичай розташовують на півночі Скандинавії, у землях саамів. Ойконім Таттараріки взагалі не зустрічається у інших сагах про давні часи²⁰.

Як і в попередньому творі, концепції пограничних місць напряду стосуються сходу. Про розташування Таттараріки ми знаємо лише те, що вона була найбільшою частиною Аустрії, межувала із Руссю і знаходилася десь на шляху між Данією та Індією. Ще одним «східним» атрибутом опису був правитель цього королівства – конунг Менелай (Ásmundarson 1889, s. 180). Його ім'я автор запозичив із оповідей про Троянську війну, які в той час були надзвичайно популярними не лише в Ісландії, але й в усій Європі.

Позбавлені деталей і описи Йотунгейму. Із тексту саги ми знаємо лише те, що ця країна межувала із Київською землею та була відділеною від неї гірськими ланцюгами (Ásmundarson 1889, s. 138). Також автор натякає, що це був край населений напів-тролями та велетнями, адже усі герої, які походили звідти були саме такими. У сазі наголошено на тому, що Таттараріки це країна де є багато золота. Те ж стосується і Йотунгейму, куди відправляються герої щоб заволодіти багатством.

Середньовічні історіографи не тільки цікавилися історією троянців, а й використовували троянський міф при конструюванні власних *Origo Gentis* (Маслов 2008, с.425–426). Вже згаданий Снорі Стурлусон писав, що верховні боги германського пантеону були троянцями і саме вихідці із Трої заселили Скандинавію (*Snorri Sturluson Edda Prologue and Gylfaginning Edited by Anthony Faulkes. Second edition 2005*, p. 5–7). Ця теза транслюється у багатьох інших творах. До прикладу «сага про Стюрлауга Інгольвсона» розпочинається зі слів, що країни півночі заселили турки та азіати (Ásmundarson 1889, s. 461). Таку ж інформацію знаходимо і в «Прозовій Едді», а також у одному із найбільш ранніх ісландських творів «Книга про

²⁰ Таттараріки чи похідні від нього терміни зустрічаються у пізніх сагах, які не входять до циклу класичних легендарних саг. Із великою ймовірністю ці терміни були запозичені із саги про Грольва.

ісландців». У останньому зазначено, що засновник норвезької династії Інґлінґів був Інґві, правитель турків (*Islendingabók, Kristni saga. The book of the Icelanders, The story of the Conversion* 2006, p. 14). Вірогідно автор посилався на популярну в ті часи концепцію про турків, які походили від троянців. Це доводять і пізніші твори. У тій же «Прозовій Едді» зазначено, що батьківщина асів це Троя, яка тепер знаходиться у Країні Турків (*Snorri Sturluson Edda Prologue and Gylfaginning Edited by Anthony Faulkes. Second edition* 2005, p. 5–7).

Вірогідно Таттарараріки була уособленням цього елліністичного Сходу, який розташовували на межі Європи та Азії. Автор намагався робити свій твір актуальним, тож підбирав знайомих героїв та популярні сюжети. Для нього не було принциповим де розташовувати цю країну, адже Русь була останнім форпостом відомої Ойкумени, тож її локація залишилася абстрактною. Схожою була ситуація і з Йотунґеймом. Це місце виконувало роль декорації саги. Воно мало підкреслити дуалізм у розмежуванні Східної Європи.

Захоплення античною історією призводило до її імплементації у теогонічні міфи та історичні наративи. Це зумовлювало важливість таких текстів з точки зору історичної пам'яті. Ідея Таттарараріки була одним зі способів показати контраст і надати території Східної Європи ознак фронтиру, однак це була не просто данина традиції. Ця ідея логічно впливала із творів ісландських істориків, які сформували концепт пограниччя у вигляді Великої Швеції. Античні штрихи автора лише додавали цим землям додаткових сенсів.

Патерни пограниччя успадкували і у більш пізні саги про давні часи. До прикладу, «сага про Однорукого Еґіля та Асмунда Вбицю Берсерків» також описує Йотунґейм який знаходився неподалік від Русі. У цьому творі Русь названо Русією і локалізовано між Країною Гунів та Гардаріки²¹ (*Ásmundarson* 1889, s. 275). Йотунґейм тут зветься землею велетнів на півночі, однак, будь які географічні уточнення у тексті відсутні. Саме вихідці із Йотунґеми викрали дочку руського короля. Їх зображено істотами античного зразка, одна нагадувала величезну собаку, інша грифона (*Ásmundarson* 1889, s. 306).

Окрім Йотунґейму у творі згадано топонім Татарія, який мабуть співвідноситься із Таттараріки «Саги про Грольва». Це була ще одна земля, яка знаходилася на Східному Шляху. Не виключено, що автор запозичив цю інформацію із вищезгаданого твору, або мав інформацію про ординське завоювання Русі. Цікаво, що до кінця саги не згадується ані Русія, ані Гардаріки, лише Татарія.

Земля готів та гунів. Германський міф як маркер східної Європи

Не менш цікавим елементом «саги про Однорукого Еґіля» є використання Країни Гунів, що межує із Руссю. Як і у випадку із попередніми географічними назвами, розташування цієї країни залишається загадкою. При цьому, схоже, це була загадка не лише для читачів, а й для самого автора.

Аналізуючи ісландську літературу, ми знаходимо доволі мало деталей про розташування цієї країни. До прикладу, у «сазі про Асмунда вбивці звияжців» локація Гунланду інтуїтивно зображується поряд із землею Саксів (*The Saga of Asmund the Champion Slayer* 2011). Географічний трактат «Які землі знаходяться у світі» підтверджує тезу «саги про

²¹ Така локалізація руських земель є унікальною для тогочасних легендарних саг і скоріше за все виникла внаслідок помилкової компіляції джерел. Фактично автор стверджує, що Руссія межує із Гардаріки. Саме останній топонім найчастіше використовувався для позначення Русі у ісландських сагах. Очевидно автор тексту послуговувався різними джерелами, та помилково протрактував Русь та Гардаріки як різні держави.

Однорукого Егіля», адже розташовує Гунланд, поряд із землею готів, неподалік Русі (Мельникова 1986, с. 65). Однак, куди частіше ця країна знаходиться за межами географічних координат.

Ідея Гунланду походить із рецепції германського міфу у пізньосередньовічній ісландській історіографії. Незважаючи на величезний часовий проміжок, інформація про події IV-VI ст. зберігалася в історичній пам'яті та прилаштовувалася до сучасності у формі саги. Події періоду Великого переселення народів стали одним зі стовпів формування ранньомодерних ідентичностей у Скандинавії і території Східної Європи займали тут важливе місце (Guðmundsdóttir 2012, p. 60–61, Мельникова 2012, с.126).

Переконливим доказом цього твердження є «сага про Гервйор». Цей твір XIV ст. є симбіозом епічної германської поетики, вікінгівських сюжетів та сучасних мотивів. Впродовж своєї еволюції, сага вбирала риси різних часів. Наряду із германськими мотивами автор згадує Русь та її відносини із державою готів. Окрім того, у одній із редакцій цього твору знаходиться генеалогічний перелік, який пов'язує героїв саги із представниками шведської правлячої династії (Глазырина 2001, с. 67–68). Однак, чи не найціннішими елементами твору є численні вставки автентичної поезії, яка містить унікальну для Ісландії інформацію.

Більшість подій цього твору відбуваються на території Східної Європи. Земля готів, чи як її називали ісландці Рейдґотланд, знаходилася на берегах річки Данпарстадір (*The saga of King Heidrek the Wise* 1960, p. 46). Дослідники сходяться на тотожності цієї назви стародавній германській назві Дніпра. Її використання вказує на давність походження фрагментів саги. Землі готів були відділені від гунських територій лісом, що називався Мюрквід (*Hervarar saga ok Heiðreks. With notes and glossary by G. Turville-Petre. Introduction by Christopher Tolkien* 1956, p. 56).

Сюжет битви готів із гунами, що був використаний у «сазі про Гервйор», входив також і до найдавніших віршів «Поетичної Едди», зокрема до «Пісні про Атлі». У них теж згадувалася територія України. Щоправда, замість назви Данпарстадір тут використано скорочену назву Данпар (*De Gamle Eddadigte udgivne og tolkede af Finnur Jonsson* 1932, s. 306). Оповідь із «Пісні про Атлі» є дуже схожою до мотивів «саги про Гервйор». Вона переказує давній епос про війну двох племен, який у різних формах зустрічається у багатьох германських оповідях.

Згадки гунських і готських земель поряд із Руссю у географічних трактатах, сагах та еддичних віршах вказують на поширеність цієї традиції щонайменше у окремих наукових колах. Незважаючи на те, що творці саг не завжди розглядали згадані королівства як частину східного світу, оповіді про часи великого переселення народів часто побіжно торкалися Східної Європи. Це не могло не додавати міфічності цьому місцю.

Держави готів та гунів стали уособленням фантастично-героїчного минулого, які символізували прабатьківщину скандинавів. Вони були літературними конструктами, які автори актуалізували у сучасності. Ці сюжети є надзвичайно важливими з точки зору формування політики пам'яті. Скандинавські правителі вважали себе нащадками славетних германських ватажків, а тогочасні історіографи обґрунтовували історичні витоки сучасних їм королівств. Пам'ять про германське минуле робила Східну Європу особливим місцем для скандинавів. Вона додавала їй ще однієї «магічної» властивості, яка робила ці землі «Домівкою богів». Адже пам'ять про велике переселення народів напрямую корелювалася із оповідями про міграцію богів. Результатом цього є згадки про географічну близькість Русі та земель гунів у сагах та географічних трактатах.

Висновки

Функціонування різних символів та мотивів історичної пам'яті зумовило те, що Русь та Східна Європа дуже часто фігурували основними декораціями для подій легендарних саг. Це була територія, здавна пов'язана зі скандинавським світом, про що залишилося багато згадок, які виростили у фабули. В той же час, це були землі, цікаві для тогочасних інтелектуалів, що захоплювалися античною літературою. Європейські автори переказували древні історії про амазонок, кінокефалів, панотіїв та інших істот, які населяли землі легендарної Скіфії. Ласі до фантастичних історій ісландці переосмислювали ці оповіді та використовували їх у власних творах. Саме ці дві течії сформували дуалізм у сприйнятті території Східної Європи. З одного боку ці терени були добре відомими, з іншого екзотичними, що робило їх домівкою для дивовижних химер, незвичних людей, та неіснуючих країн.

Ідея Великої Швеції народилася як скандинавський відповідник античному терміну Скіфія. Однак цьому терміну не судилося стати звичайним перекладом. Історичний контекст вносив свої корективи. Поняття, що мало бути апріорі європейським, увібрало скандинавські риси і утворило новий феномен, який отримав подальший розвиток у пізніших творах. Суть цього феномену полягала у поєднанні емпіричних знань та вченої традиції. Міф Східної Європи мав своє підґрунтя у скандинавській традиції. Коріння цього міфу сягають часів Великого переселення народів, що згодом трансформувалося у ідею міграції богів зі Сходу. Саме на стику цих двох стихій утворювалися образи, які формували нові фрагменти колективної пам'яті.

Патерн Великої Швеції став визначальним для формування образів Східної Європи у пізніших сагах. Він сформував концепцію території, що була частиною Європи та Азії – двох світів, які репрезентували реальне та уявне у свідомості людей середньовіччя. Представники різних вчених кіл Ісландії не могли не звертатися до цього стереотипу при конструюванні власних історій. Адже вони намагалися максимально наблизити свої історії до існуючої традиції. Саме цим, на нашу думку, можна пояснити образ дуалізму, який присутній у більшості східноєвропейських епізодах легендарних саг. Образи Йотунгейму, Таттараріки Гунланду, а також інших дивовижних місць є похідними від цієї традиції. Пам'ять про Велике переселення народів та східноєвропейські епізоди германських племен змішувалася із ідеєю про східне походження скандинавських богів. Згадки про походи вікінгів на Русь поєднувалася із європейською традицією сакралізації Сходу. Вхідження руських земель до складу Золотої Орди знайшло нові літературні вияви у суміші із троянськими мотивами. А ці сюжети, в свою чергу, впливали на наступні та творили нові сенси на маргінесі ідей. Усі ці чинники, у купі із тісними русько-скандинавськими відносинами, утворили особливий образ Русі та Східної Європи, що знайшло свій вияв у ісландській літературі XIII-XIV ст.

Список джерел та літератури

- АССМАН, Я., 2004, *Культурная память. Письмо, память о прошлом и политическая идентичность в высоких культурах древности*. Москва: Языки славянской культуры.
- АССМАН, А., 2014, *Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті*. Київ: Ніка-Центр.
- ГЛАЗЫРИНА, Г., 2001, Перечень правителей Швеции в древнеисландской «Саге о Хервёре и конунге Хейдреке». К проблеме конструирования генеалогий. *Восточная Европа в древности и средневековье: Генеалогия как форма исторической памяти*. 13, 66–71.

- ГЛАЗЫРИНА, Г., 2002, *Сага об Ингваре Путешественнике: Текст, перевод, комментарии*. Москва: Восточная литература.
- ДЖАКСОН, Т., 2013, Пространство и литература. In: *Imagines mundi. Античность и средневековье*. Москва: Рукописные памятники Древней Руси. pp. 376–419.
- КАЗАКЕВИЧ, Г., 2018, Топос Скіфії у середньовічних *Origo Gentis*. *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини*. 4, 46–49.
- КОННЕРТОН, П., 2004, *Як суспільства пам'ятають*. Київ: Ніка-Центр.
- МАСЛОВ, А., 2008, Легенды прошлого: Троянская война в средневековой западной традиции. *Диалоги со временем: память о прошлом в контексте истории*. 410–446.
- МЕЛЬНИКОВА, Е., 1986, *Древнескандинавские географические сочинения*. Москва: Наука.
- МЕЛЬНИКОВА, Е., 2001, *Скандинавские рунические надписи: Новые находки и интерпретации: Тексты. Перевод. Комментарии*. Москва: Восточная Литература.
- МЕЛЬНИКОВА, Е., 2003, Историческая память в устной и письменной традициях (Повесть временных лет и «Сага об Инглингах»). *Древнейшие государства Восточной Европы. 2001 год: Историческая память и формы её воплощения*. 48–92.
- МЕЛЬНИКОВА, Е., 2006, Историческая память в германской устной традиции. *История и память: историческая культура Европы до начала Нового времени*. 180–223.
- МЕЛЬНИКОВА, Е., 2012, Германский героический эпос в средневековой Скандинавии: актуализация традиции. *Самые забавные лживые саги: сборник статей в честь Галины Васильевны Глазыриной*. 122–137.
- НОРА, П., 2014, *Теперішнє, нація, пам'ять*. Київ: Кліо.
- ХАЛЬББАКС, М., 2007, *Социальные рамки памяти*. Москва: Новое издательство.
- Ashman Rowe, E., 2009, Ragnars saga loðbrókar, Ragnarssona þáttr, and the political world of Haukr Erlendsson. *Fornaldarsagaerne: Myter og virkelighed. Studier i de oldislandske fornaldarsögur Norðurlanda*. 347–360.
- ÁSMUNDARSON, V., ed., 1889, *Fornaldarsögur norrlanda. 3. Reykjavík: Sigurður Kristjánsson*.
- BANDLIEN, B., 2016, Situated knowledge: Shaping intellectual identities in Iceland, c. 1180–1220. *Intellectual Culture in Medieval Scandinavia, c. 1100–1350*. 136–169.
- ASSMANN, A., 2006, Memory, Individual and Collective. In: *The Oxford Handbook of Contextual Political Analysis*. Oxford: Oxford University Press. pp. 210–224.
- BARTLETT, F., 1932, *Remembering: A Study in Experimental and Social Psychology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- CHEKIN, L. S., 1991, Lower Scythia in the Western European geographical tradition at the time of the Crusades. *Harvard Ukrainian Studies*. 15(3/4), 289–339.
- CLUNIES ROSS, M., 2009, Fornaldarsögur as fantastic ethnographies. *Fornaldarsagaerne: Myter og virkelighed. Studier i de oldislandske fornaldarsögur Norðurlanda*. 317–330.
- De Gamle Eddadigte Udgivne Og Tolkede Af Finnur Jonsson, 1932, København: G.E.C Gads Forlag.
- EREMENKO, A., 2006, The dual world of the Fornaldarsögur. The Thirteenth International Saga Conference. 217–222.
- ERIKSEN, S. G., 2016, Introduction: Intellectual culture and Medieval Scandinavia. In: *Intellectual culture and Medieval Scandinavia*. Turnhout: Brepols. pp. 1–35.
- FRANK, T., 1909, Classical scholarship in Medieval Iceland. *The American Journal of Philology*. 30, 139–152.
- GUÐMUNDSDÓTTIR, A., 2012, The origin and development of the Fornaldarsögur as illustrated by Völsunga saga. *The Legendary Sagas : Origins and Development*. 59–81.
- HERMANN, P., 2009, Concept of memory and approaches to the past in Medieval Icelandic literature. *Scandinavian Studies*. 81(3), 287–308.

- HERMANN, P., 2013, Saga literature, cultural memory, and storage. *Scandinavian Studies*. 85(3), 332–354.
- HERMANN, P., 2017, Literacy. *The Routledge Research Companion to the Medieval Icelandic Sagas*. 34–47.
- Hervarar Saga Ok Heidreks. With Notes And Glossary By G. Turville-Petre. Introduction By Christopher Tolkien, 1956, London: Viking Society For Northern Research.
- Islendingabók, Kristni Saga. The Book Of The Icelanders, The Story Of The Conversion, 2006, Translated by S. Grønlie. London: Viking Society for Northern Research.
- JAKOBSSON, Á., 2014, Tradition and the individual talent: The 'historical figure' in the medieval sagas, a case study. *Viator*. 45(3), 101–124.
- JAKOBSSON, A., 2013, The taxonomy of the non-existent: some Medieval Icelandic concepts of the paranormal. *Fabula*. 54(3–4), 199–213.
- JAKOBSSON, S., 2006, On the road to paradise: Austrvegr in the Icelandic imagination. *The 13th International Saga conference*. 935–943.
- JENSSON, G., 2004, The lost Latin literature of medieval Iceland the fragments of the Vita sancti Thorlaci and other evidence. *Symbolae osloenses. Norwegian journal of Greek and Latin studies*. 79, 150–170.
- JENSSON, G., 2009, Were the earliest fornaldarsögur written in Latin. *Fornaldarsgearne: myter og virkelighed. Studier i de oldislandske fornaldarsogur Nordurlanda*. 79–91.
- LARSSON, M., 1986, Ingvarstågets arkeologiska bakgrund. *Fornvännen. Journal of Swedish antiquarian research*. 81, 98–113.
- LASSEN, A., 2012, Origines Gentium and the learned origin of Fornaldarsögur Norðurlanda. *The Legendary Sagas : Origins and Development*. 33–58.
- SHEPARD, J., 1985, Yngvarr's expedition to the East and a Russian inscribed stone cross. *Saga-Book of the Viking Society*. 21, 232–292.
- Snorri Sturluson Edda Prologue And Gylfaginning Edited By Anthony Faulkes. Second edition, 2005, London: Viking Society for Northern Research.
- Snorri Sturluson Heimskringla Volume 1. The Beginnings To Óláfr Tryggvason, 2011, Translated by Anthony Faulkes and Alison Finlay. London: Viking Society for Northern Research.
- The Elder Or Poetic Edda. Part 1. The Mythological Poems, 1908, Translated by Olive Bray. London: Viking Society for Northern Research.
- The Saga Of Asmund The Champion Slayer [online], 2011, Translated by George L. Hardman. [Viewed 30 April 2021]. Available from: <http://www.germanicmythology.com/FORNALDARSAGAS/AsmundChampionSlayerHardman.html>
- The Saga Of King Heidrek The Wise, 1960, Translated by Christopher Tolkien. London: Thomas Nelson and sons.
- TULINIUS, T., 2000, Saga as a myth: The family sagas and social reality in 13th-century Iceland. *The Eleventh International Saga Conference. Old Norse Myths, Literature and Society*. 526–539.
- TULINIUS, T., 2002, *The matter of the North: The rise of literary fiction in thirteenth-century Iceland*. Odense: Odense University Press.
- TULINIUS, T., 2009, The Sagas and public space. *Studi medievali e moderni*. 13, 193–200.
- ZELIZER, B., 1995, Reading the Past Against the Grain: The. Shape of Memory Studies. *Critical Studies In Mass Communication*. 12(2), 213–239.

References

- ASHMAN ROWE, E., 2009, Ragnars saga loðbrókar, Ragnarssona þátr, and the political world of Haukr Erlendsson. *Fornaldarsagaerne: Myter og virkelighed. Studier i de oldislandske fornaldarsögur Norðurlanda*. 347–360.
- ÁSMUNDARSON, V., ed., 1889, *F. Reykjavík: Sigurður Kristjánsson*.
- ASSMAN, A., 2014, *Prostory spohadu. Formy ta transformatsii kulturnoi pamiati* [Cultural Memory and Western Civilization: Functions, Media, Archives]. Kyiv: Nika-Tsentr.
- ASSMAN, Ya., 2004, *Kulturnaya pamyat. Pismo, pamyat o proshlom i politicheskaya identichnost v vysokikh kulturakh drevnosti* [Cultural Memory and Early Civilization: Writing, Remembrance, and Political Imagination]. Moskva: Yazyki slavyanskoy kultury.
- ASSMANN, A., 2006, Memory, Individual and Collective. In: *The Oxford Handbook of Contextual Political Analysis*. Oxford: Oxford University Press. pp. 210–224.
- BANDLIEN, B., 2016, Situated knowledge: Shaping intellectual identities in Iceland, c. 1180–1220. *Intellectual Culture in Medieval Scandinavia, c. 1100–1350*. 136–169.
- BARTLETT, F., 1932, *Remembering: A Study in Experimental and Social Psychology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- CHEKIN, L. S., 1991, Lower Scythia in the Western European geographical tradition at the time of the Crusades. *Harvard Ukrainian Studies*. 15(3/4), 289–339.
- CLUNIES ROSS, M., 2009, Fornaldarsögur as fantastic ethnographies. *Fornaldarsagaerne: Myter og virkelighed. Studier i de oldislandske fornaldarsögur Norðurlanda*. 317–330.
- De Gamle Eddadigte Udgivne Og Tolkede Af Finnur Jonsson, 1932, København: G.E.C Gads Forlag.
- DZHAKSON, T., 2013, Prostranstvo i literatura [Space and literature]. In: *Imagines mundi. Antichnost i srednevekove*. Moskva: Rukopisnye pamyatniki Drevney Rusi. pp. 376–419.
- EREMENKO, A., 2006, The dual world of the Fornaldarsögur. The Thirteenth International Saga Conference. 217–222.
- ERIKSEN, S. G., 2016, Introduction: Intellectual culture and Medieval Scandinavia. In: *Intellectual culture and Medieval Scandinavia*. Turnhout: Brepols. pp. 1–35.
- FRANK, T., 1909, Classical scholarship in Medieval Iceland. *The American Journal of Philology*. 30, 139–152.
- GLAZYRINA, G., 2001, Perechen praviteley Shvetsii v drevneislandskoy «Sage o Khverver i konunge Kheydreke». K probleme konstruirovaniya genealogiy [Enumeration of the Swedish rulers in old icelandic Hverfjar saga ok Heiðreks. To the problem of genealogy constructing]. *Vostochnaya Yevropa v drevnosti i srednevekove: Genealogiya kak forma istoricheskoy pamyati*. 13, 66–71.
- GLAZYRINA, G., 2002, Saga ob Ingvaru Puteshestvennike: Tekst, perevod, kommentarii [Yngvars saga víðförla: Tekst, translation, comments]. Moskva: Vostochnaya literatura.
- GUÐMUNDSDÓTTIR, A., 2012, The origin and development of the Fornaldarsögur as illustrated by Völsunga saga. *The Legendary Sagas : Origins and Development*. 59–81.
- HERMANN, P., 2009, Concept of memory and approaches to the past in Medieval Icelandic literature. *Scandinavian Studies*. 81(3), 287–308.
- HERMANN, P., 2013, Saga literature, cultural memory, and storage. *Scandinavian Studies*. 85(3), 332–354.
- HERMANN, P., 2017, Literacy. *The Routledge Research Companion to the Medieval Icelandic Sagas*. 34–47.
- Hverfjar Saga Ok Heiðreks. With Notes And Glossary By G. Turville-Petre. Introduction By Christopher Tolkien, 1956, London: Viking Society for Northern Research.
- <http://www.germanicmythology.com/FORNALDARSAGAS/AsmundChampionSlayerHardman.html>

- Islendingabók, Kristni Saga. The Book Of The Icelanders, The Story Of The Conversion, 2006, Translated by S. Grønlie. London: Viking Society for Northern Research.
- JAKOBSSON, Á., 2014, Tradition and the individual talent: The 'historical figure' in the medieval sagas, a case study. *Viator*. 45(3), 101–124.
- JAKOBSSON, A., 2013, The taxonomy of the non-existent: some Medieval Icelandic concepts of the paranormal. *Fabula*. 54(3–4), 199–213.
- JAKOBSSON, S., 2006, On the road to paradise: Austrvegr in the Icelandic imagination. *The 13th International Saga conference*. 935–943.
- JENSSON, G., 2004, The lost Latin literature of medieval Iceland the fragments of the Vita sancti Thorlaci and other evidence. *Symbolae osloenses. Norwegian journal of Greek and Latin studies*. 79, 150–170.
- JENSSON, G., 2009, Were the earliest fornaldarsögur written in Latin. *Fornaldarsgearne: myter og virkelighed. Studier i de oldislandske fornaldarsogur Nordurlanda*. 79–91.
- KAZAKEVYCH, G., 2018, Topos Skifii u serednovichnykh Origo Gentis [Topos of Scythia in the medieval Origo Gentis]. *Aktualni pytannia suspilnykh nauk ta istorii medytsyny*. 4, 46–49.
- KHALBVAKS, M., 2007, *Sotsialnyye ramki pamyati* [The Social Frameworks of Memory]. Moskva: Novoye izdatelstvo.
- KONNERTON, P., 2004, *Yak suspilstva pamiataiut* [How Societies Remember]. Kyiv: Nika-Tsentr.
- LARSSON, M., 1986, Ingvarstågets arkeologiska bakgrund. *Fornvännen. Journal of Swedish antiquarian research*. 81, 98–113.
- LASSEN, A., 2012, Origines Gentium and the learned origin of Fornaldarsögur Norðurlanda. *The Legendary Sagas : Origins and Development*. 33–58.
- MASLOV, A., 2008, Legendy proshlogo: Troyanskaya voyna v srednevekovoy zapadnoy traditsii [The legends of the past: Trojan war in the medieval western tradition]. *Dialogi so vremenem: pamyat o proshlom v kontekste istorii*, 410–446.
- MELNIKOVA, Ye. 2003, Istoricheskaya pamyat v ustnoy i pismennoy traditsiyakh (Povest vremennykh let i «Saga ob Inglingakh») [Collective memory in the oral and written traditions (Primary Chronicle and Ynglinga saga)]. *Drevneyshiye gosudarstva Vostochnoy Yevropy*, 48–92.
- MELNIKOVA, Ye., 1986, *Drevneskandinavskie geograficheskie sochineniya* [Old Scandinavian geographical treatises]. Moskva: Nauka.
- MELNIKOVA, Ye., 2001, *Skandinavskie runicheskie nadpisi: Novye nakhodki i interpretatsii: Teksty. Perevod. Kommentariy* [Scandinavian runic inscriptions: New finds and interpretations: Text, translation, comments]. Moskva: Vostochnaya Literatura.
- MELNIKOVA, Ye., 2006, Istoricheskaya pamyat v germanskoy ustnoy traditsii [Collective memory in Germanic oral tradition]. *Istoriya i pamyat: istoricheskaya kultura Yevropy do nachala Novogo vremeni*. 180–223.
- MELNIKOVA, Ye., 2012, A. Germanskiy geroicheskiy epos v srednevekovoy Skandinavii: aktualizatsiya traditsii [Germanic heroic epic in Medieval Scandinavia: Actualization of the tradition]. *Samye zabavnye lzhivye sagi: sbornik statey v chest Galiny Vasilevny Glazyrinoy*. 122–137.
- NORA, P., 2014, Teperishnie, natsiia, pamiat [Contemporary, nation, memory]. Kyiv: Klio.
- SHEPARD, J., 1985, Yngvarr's expedition to the East and a Russian inscribed stone cross. *Saga-Book of the Viking Society*. 21, 232–292.
- Snorri Sturluson Edda Prologue And Gylfaginning Edited By Anthony Faulkes. Second Edition, 2005, London: Viking Society for Northern Research.
- Snorri Sturluson Heimskringla Volume 1. The Beginnings To Óláfr Tryggvason, 2011, Translated by Anthony Faulkes and Alison Finlay. London: Viking Society for Northern Research.

The Elder Or Poetic Edda. Part 1. The Mythological Poems, 1908, Translated by Olive Bray. London: Viking Society for Northern Research.

The Saga Of Asmund The Champion Slayer [online], 2011, Translated by George L. Hardman. [Viewed 30 April 2021]. Available from:

The Saga Of King Heidrek The Wise, 1960, Translated by Christopher Tolkien. London: Thomas Nelson and sons.

TULINIUS, T., 2000, Saga as a myth: The family sagas and social reality in 13th-century Iceland. *The Eleventh International Saga Conference. Old Norse Myths, Literature and Society*. 526–539.

TULINIUS, T., 2002, *The matter of the North: The rise of literary fiction in thirteenth-century Iceland*. Odense: Odense University Press.

TULINIUS, T., 2009, The Sagas and public space. *Studi medievali e moderni*. 13, 193–200.

ZELIZER, B., 1995, Reading the Past Against the Grain: The Shape of Memory Studies. *Critical Studies In Mass Communication*. 12(2), 213–239.

Пограничні образи Русі у сагах про давні часи: інтертекстуальні мотиви як ознака історичної пам'яті

Легендарні саги або саги про давні часи є чудовим джерелом, яке репрезентує середовище власного творення. Вони поєднали риси художньої літератури історичного наративу та фольклорної традиції. Сюжети цих творів довго функціонували у пам'яті перш ніж потрапити на сторінки книг. В результаті чого, їх сенс постійно адаптувався до нових умов, залишаючи лише окремі елементи історичного ядра. Зазначені аспекти роблять цей жанр цінним джерелом для вивчення колективної пам'яті та світогляду того часу. У статті здійснено спробу дослідити сприймання Русі та Східної Європи у сагах про давні часи. Крізь призму пограничних образів цих земель ми намагалися реконструювати загальні уявлення та інтелектуальні тенденції, що спричинилися до формування цих сюжетів. Внаслідок залучення Ісландії до сфери впливу європейської культури, місцеві вчені починають активно використовувати античні та європейські джерела при конструюванні власних історичних наративів. Перекладаючи європейські твори на власну мову, ісландці не просто копіювали їх, а суттєво доповнювали. На відміну від європейців, які мали надто мало емпіричної інформації, ісландці успадкували елементи пам'яті з періоду Великого переселення народів, Епохи вікінгів та русько-скандинавських відносин XI-XII ст. Усі ці аспекти призвели до поєднання традицій та, як наслідок, до формування нових образів Східної Європи, які увібрали риси різних часів. Яскравим прикладом такого симбіозу є ідея Великої Швеції. Цей термін мав стати перекладом античного поняття Скіфія, однак набув нового сенсу і перетворив це місце на «домівку скандинавських богів». Ідея Великої Швеції стала сумішшю античних концепцій і європейського зацікавлення сходом, в той же час, вона була пов'язана із германськими епізодами, що вплинуло на формування міфу про східне походження скандинавських богів. Усі ці ідеї формували своєрідний літературний канон, якого притримувалися автори під час запису своїх творів. Ці малодосліджені аспекти ісландської писемності допомагають нам краще зрозуміти інтелектуальне середовище та переосмислити історичність саг про давні часи.

Ключові слова: Легендарні саги, Скіфія, Колективна пам'ять, Велика Швеція, Тамтараріки

Vladyslav Kiorsak, PhD Student at the Institute of Ukrainian Studies. I. Kryp'yakevych. The National Academy of Sciences of Ukraine (Ukraine).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3144-2405>

Владислав Кіорсак, аспірант Інституту українознавства імені Івана Крип'якевича НАН України (Україна).

Received: 27-06-2021

Advance Access Published: July, 2021